DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojss-06-11-08 **Pages: 87-100**

Oriental Journal of Social Sciences

ORIENTAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojss

SOCIO-PHILOSOPHICAL MECHANISMS FOR STRENGTHENING THE SENSE OF NATIONAL HEROISM IN THE MORAL EDUCATION OF YOUTH

Bakhromjon Mansurjonovich Madaminov
Associate Professor (PhD)
Fergana State University
Fergana, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: moral education, national heroism, self-sacrifice, patriotism, moral ideal, collective memory, emulation, youth.

Received: 02.11.2026
Accepted: 03.11.2026
Published: 04.11.2026

Abstract: The article analyses the socio-philosophical mechanisms for strengthening the sense of national heroism in the moral education of young people. National heroism is interpreted as a moral ideal that is not limited to military courage and combines fortitude, loyalty, self-sacrifice and magnanimity. The study is theoretical and analytical: works by scholars from Uzbekistan, the CIS and Europe, normative documents of the Republic of Uzbekistan and the futuwwa tradition in the treatise of Husayn Va'iz Kashifi are examined with comparative and hermeneutic methods. The heroic sense is shown to take shape at three levels – the individual, the community and institutions – and an "emulation – understanding – inner conviction" model is proposed in which the stage of understanding is decisive. The author argues that educational, socio-communal, institutional and information-digital mechanisms work only when they are coordinated. Non-military forms of heroism, such as dedication in science, work and enlightenment, should be used more widely in educational practice. The components of heroism and the stages of the model are set out in two tables. Practical recommendations are given for schools, higher education, the mahalla and digital content, and directions for testing the model empirically are outlined.

YOSHLARNI AXLOQIY TARBIYALASHDA MILLIY QAHRAMONLIK TUYG'USINI MUSTAHKAMLASHNING IJTIMOIY-FALSAFIY MEXANIZMLARI

Baxromjon Mansurjonovich Madaminov
dotsent (PhD)

Farg‘ona davlat universiteti
Farg‘ona, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: axloqiy tarbiya, milliy qahramonlik, fidoyilik, vatanparvarlik, axloqiy ideal, jamoaviy xotira, ibratga ergashish, yoshlar.

Annotatsiya: Maqolada yoshlarni axloqiy tarbiyalash jarayonida milliy qahramonlik tuyg‘usini mustahkamlashning ijtimoiy-falsafiy mexanizmlari tahlil qilinadi. Milliy qahramonlik faqat harbiy jasorat bilan cheklanmaydigan, shijoat, sadoqat, fidoyilik va jo‘mardlikni birlashtiruvchi axloqiy ideal deb talqin etiladi. Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega: o‘zbek, MDH va Yevropa olimlarining ishlari, O‘zbekiston Respublikasining normativ hujjatlari va Husayn Voiz Koshifiy asaridagi futuvvat an’anasi qiyosiy va germenevtik usullar bilan tahlil qilindi. Qahramonlik tuyg‘usi shaxs, jamoa va institut darajalarida shakllanishi ko‘rsatilib, “taqlid – anglash – ichki e’tiqod” modeli taklif etiladi; modelda anglash bosqichi hal qiluvchi bo‘g‘in hisoblanadi. Ta’limiy, ijtimoiy-jamoaviy, institutsional va axborot-raqamli mexanizmlar o‘zaro muvofiqlashtirilgan holda ishlashi kerakligi asoslanadi. Qahramonlikning harbiy bo‘lmagan shakllari, ya’ni ilm, mehnat va ma’rifatdagi fidoyilik tarbiya amaliyotida kengroq qo‘llanishi lozimligi ko‘rsatiladi. Qahramonlikning tarkibiy fazilatlari va model bosqichlari ikki jadvalda berilgan. Maktab, oliy ta’lim, mahalla va raqamli kontent uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqilib, modelni empirik sinash yo‘nalishlari belgilanadi.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ МЕХАНИЗМЫ УКРЕПЛЕНИЯ ЧУВСТВА НАЦИОНАЛЬНОГО ГЕРОИЗМА В НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ МОЛОДЁЖИ

Бахромжон Мансурджонович Мадаминов
доцент (PhD)
Ферганский государственный университет
Фергана, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: нравственное воспитание, национальный героизм, самоотверженность, патриотизм, нравственный идеал, коллективная память, подражание образцу, молодёжь.

Аннотация: В статье анализируются социально-философские механизмы укрепления чувства национального героизма в нравственном воспитании молодёжи. Национальный героизм

трактуется как нравственный идеал, который не сводится к воинской доблести и объединяет мужество, верность, самоотверженность и великодушие. Исследование имеет теоретико-аналитический характер: работы учёных Узбекистана, СНГ и Европы, нормативные документы Республики Узбекистан и традиция футувва в сочинении Хусайна Воиза Кашифи рассмотрены с помощью сравнительного и герменевтического методов. Показано, что героическое чувство формируется на уровнях личности, сообщества и институтов; предложена модель «подражание – осмысление – внутреннее убеждение», в которой решающим звеном является этап осмысления. Обосновано, что образовательный, социально-общинный, институциональный и информационно-цифровой механизмы дают результат только при их согласованной работе. Отмечено, что невоенные формы героизма – самоотверженность в науке, труде и просвещении – следует шире использовать в воспитательной практике. Компоненты героизма и этапы модели сведены в две таблицы. Даны практические рекомендации для школы, высшего образования, махалли и цифрового контента, намечены направления эмпирической проверки модели.

Kirish. Har bir xalqning tarixiy xotirasida o‘z ozodligi, sha’ni va kelajagi uchun jonini fido qilgan insonlarning nomi saqlanib qoladi. Yangi avlod uchun ularning hayoti o‘tmish haqidagi hikoyagina emas: u qanday yashash kerakligini ko‘rsatadigan axloqiy mo‘ljal hamdir. Bugun yoshlar ongiga ta’sir etuvchi namunalar soni keskin ko‘paydi. Ijtimoiy tarmoqlar, kino va kompyuter o‘yinlari ularga har kuni yangi “qahramon” obrazlarini taklif qiladi; bu obrazlarning bir qismi ezgulik va mehnatni ulug‘laydi, boshqa qismi tez qo‘lga kiritilgan shuhrat, kuch va iste’molni namuna qilib ko‘rsatadi. Shu sababli yosh avlodning axloqiy idealini shakllantirishda milliy qahramonlik merosiga qanday o‘rin berish kerakligini qaytadan ko‘rib chiqishga to‘g‘ri kelmoqda. 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida mudofaa salohiyatini mustahkamlash bilan bir qatorda harbiy xizmatchilar va harbiy xizmatni o‘tab qaytgan yoshlarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash vazifalari belgilangan [1]. Demak, Vatan himoyasi harbiy burch bo‘lishi bilan birga jamiyat qadrlaydigan ijtimoiy xizmat deb ham qaraladi.

Davlat rahbari yoshlarni mustaqil fikrlaydigan, Vatan taqdiriga daxldor shaxslar etib tarbiyalashni islohotlarning asosiy shartlaridan biri deb hisoblaydi [2]. “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonunda esa yoshlarni vatanparvarlik, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash davlat yoshlar siyosatining asosiy yo‘nalishlari qatoriga kiritilgan [3]. Ammo huquqiy-tashkiliy choralar axloqiy tarbiyaning ichki mexanizmlari bilan to‘ldirilmasa, qahramonlik tuyg‘usi yoshlar ongida tantanali so‘zlar darajasida qolib ketishi mumkin. Shuning uchun bu tuyg‘uning shakllanish qonuniyatlari, omillari va mexanizmlarini ijtimoiy-falsafiy jihatdan o‘rganish zarur.

Masalaning nazariy tomoni shundaki, “qahramonlik” tushunchasi ko‘pincha faqat jang maydonidagi jasorat bilan bog‘lab talqin qilinadi. Xalqimizning ma’naviy merosida esa qahramonlik kengroq tushunilgan: el-yurt manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo‘yish, muhtojga yordam berish, ustoz va do‘st sha’nini himoya qilish, halol mehnat bilan Vatan sharafini oshirish ham qahramonlik deb bilingan. Muallif axloqiy tarbiyani axloqiy ong, axloqiy munosabatlar va axloqiy faoliyatning birligi deb qaraydi; bu jarayonning natijasi yoshlarning axloqiy madaniyatida ko‘rinadi. Milliy qahramonlik tuyg‘usining nazariy-metodologik asoslariga bag‘ishlangan avvalgi maqolada bu tuyg‘u axloqiy ideal bilan vatanparvarlik e’tiqodi tutashgan nuqta sifatida talqin qilingan [4, b. 83]. Bundan kelib chiqadiki, qahramonlik tuyg‘usi axloqiy tarbiyaning alohida bo‘limi emas. U axloqiy ong amaliy xatti-harakatga aylangan bosqich, ya’ni tarbiyaning cho‘qqisidir. Uni mustahkamlash uchun oila, ta’lim muassasasi, mahalla va ommaviy axborot vositalari birgalikda ishlashi kerak.

Tadqiqotning maqsadi – yoshlarni axloqiy tarbiyalash jarayonida milliy qahramonlik tuyg‘usini mustahkamlashning ijtimoiy-falsafiy mexanizmlarini aniqlash va ularni bugungi sharoitda amalga oshirish yo‘llarini asoslash. Shu maqsadda to‘rt savolga javob izlandi. Milliy qahramonlik tushunchasi qanday mazmuniy tarkibga ega? Qahramonlik tuyg‘usi qaysi darajalarda va qanday bosqichlarda shakllanadi? Xorijiy tadqiqotlar milliy yondashuvni qaysi jihatdan to‘ldiradi? Qaysi amaliy mexanizmlar bu tuyg‘uni barqaror e’tiqodga aylantiradi? Tadqiqot farazi quyidagicha: qahramonlik tuyg‘usi yoshlarda tashqi targ‘ibot orqali emas, namunani anglab o‘zlashtirish va uni shaxsiy tajriba bilan bog‘lash orqali barqaror e’tiqodga aylanadi. Ishning yangiligi shundan iborat: milliy qahramonlik tuyg‘usi shaxs, jamoa va institut darajalarida birgalikda tahlil qilindi, uning shakllanish bosqichlari “taqlid – anglash – ichki e’tiqod” modeli ko‘rinishida berildi, futuvvat an’anasi esa zamonaviy axloqiy tarbiya nazariyasi bilan bog‘landi.

Adabiyotlar sharhi. So‘nggi yillarda O‘zbekiston ijtimoiy fanlarida yoshlarning vatanparvarlik va qahramonlik tuyg‘ularini tarbiyalash masalasi ko‘p o‘rganilmoqda. O‘.M.Xamrakulov vatanparvarlikni yosh avlod ma’naviy tarbiyasining markaziy bo‘g‘ini va ijtimoiy barqarorlik sharti deb baholaydi hamda unga falsafiy, ijtimoiy va ma’naviy omillar

birgalikda ta’sir qilishini ko‘rsatadi [5]. Muallif vatanparvarlikni hissiy kechinma emas, tizimli tarbiya mahsuli deb ko‘radi; biroq qahramonlik tuyg‘usi unda vatanparvarlikning alohida shakli sifatida tahlil qilinmagan. M.A.Nuruddinov adabiyot darslarining vatanparvarlik tarbiyasidagi o‘rniga to‘xtalib, tarbiya inson tug‘ilganidan umrining oxirigacha davom etadigan uzluksiz jarayon ekanini qayd etadi [6]. Bu xulosadan qahramonlik tuyg‘usini bir martalik tadbirlar bilan emas, butun hayot davomida izchil shakllantirish kerakligi kelib chiqadi. Muallif darsliklardagi badiiy asarlar tanlovini milliy qadriyatlarni to‘liqroq aks ettiradigan qilib takomillashtirishni ham taklif qiladi. Yu.E.Rustamov kursantlarda vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish omillarini o‘rganib, Amir Temur kabi sarkardalar hayotidagi jasorat va sadoqat namunalariga tayanish kerakligini ko‘rsatadi [7]. I.Yu.Mullajonov Sharq ma’rifatida, xususan, Jaloliddin Davoniy va Husayn Voiz Koshifiy qarashlarida harbiy xizmatning axloqiy asoslarini tahlil qiladi va Davoniyning bola qalbini hali hech narsa yozilmagan toza sahifaga o‘xshatgan fikriga suyanadi [8]. Demak, qahramonlik fazilatlarining ildizi bolalikdagi tarbiyaviy muhitdan boshlanadi. Bu ishlarda vatanparvarlik tarbiyasining turli jihatlari yoritilgan, lekin milliy qahramonlik tuyg‘usi axloqiy tarbiyaning mustaqil falsafiy muammosi sifatida hali to‘liq tadqiq etilmagan. Ko‘p hollarda qahramonlik harbiy jasorat bilan cheklab talqin qilingani uchun uning mehnat, ilm va madaniyat sohalaridagi shakllari kam yoritilgan.

MDH va Yevropa tadqiqotlari qahramonlik fenomeniga boshqa tomondan qarash imkonini beradi. M.A.Podlesnaya, O.K.Shevchenko va I.V.Ilyina qahramon va qahramonlikni jamoaviy xotiraning reprezentatsiyasi deb talqin qiladi va ularni qahramon bilan jamiyat o‘rtasidagi ijtimoiy munosabat sifatida o‘rganishni taklif etadi [9]. Bu yondashuvda qahramonlik yakka shaxsning xususiyati emas: uni jamiyat e’tirof etadi va avloddan avlodga uzatadi. D.Chekmenev va hammualliflar Pyatigorsk davlat universitetining 465 nafar birinchi kurs talabasi o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rov asosida vatanparvarlikning bilim, mazmun, assotsiatsiyalar va faoliyatdan iborat to‘rt komponentli modelini taklif qilgan [10]. Ularning xulosasiga ko‘ra, talabalar vatanparvarlikni “kichik vatan” va oiladan boshlanadigan, kuchli hissiy va insonparvarlik mazmuniga ega keng kategoriya deb tushunadi. G.R.Fatkullina davlat yoshlar loyihalarining qadriyatlarni shakllantirishdagi samarasi ularning tizimliligiga va yoshlar auditoriyasining xususiyatlari hisobga olinishiga bog‘liq ekanini ko‘rsatadi [11]. Niderlandiyalik olim V.Sanderse o‘smirlar ibrat oladigan shaxslarni ko‘pincha o‘zlari tanlashini ta’kidlab, axloqiy tarbiyada ibratga ergashish orqali o‘zini tarbiyalash tamoyilini ilgari suradi [12]. Slovakiyalik tadqiqotchilar A.Blaščíková va R.Nemec J.Piper falsafasiga tayanib, qahramonlik fazilatining yadrosini adolat va donishmandlikka bo‘ysungan matonat tashkil etishini, axloqiy mazmundan ajralgan qahramonlik esa xavfli bo‘lishini asoslaydi [13]. P.Bouchat va hammualliflar Yevropaning 11 mamlakatidagi 1 406 nafar ijtimoiy fanlar talabasining tarixiy shaxslar haqidagi tasavvurlarini

o‘rganib, yoshlar xotirasida urush va hokimiyat bilan bog‘liq siymolar ustunlik qilishini, olim, san’atkor va faylasuflar esa kamroq tilga olinishini aniqlagan [14]. Qahramonlik psixologiyasida Z.Franko, K.Blau va F.Zimbardo shaxsiy xavf va qurbonlikka ongli ravishda borishni qahramonlikni altruizmdan ajratuvchi mezon deb hisoblaydi. Ular jismoniy xavf bilan bog‘liq harbiy va fuqarolik qahramonligidan tashqari, jismoniy xavf bo‘lmasa-da, ijtimoiy mavqe, obro‘ yoki moddiy farovonlikni xatarga qo‘yadigan ijtimoiy qahramonlikni ham alohida tur sifatida ajratadi [15]. E.Kinsella, T.Ritchi va E.Igu prototip tahlili orqali oddiy odamlar tasavvurida qahramonning markaziy belgilari jasorat, axloqiy halollik, fidoyilik va boshqalarga yordam berishga tayyorlik ekanini aniqlagan [16]. Xorijiy ishlarning umumiy xulosasi shu: qahramonlik ijtimoiy-madaniy hodisa, uning tarbiyaviy kuchi esa axloqiy mezonlar bilan bog‘langandagina ijobiy natija beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega. Uning metodologik asosini tarixiylik va mantiqiylik birligi, dialektik, aksiologik va tizimli yondashuvlar tashkil etadi. Tarixiylik tamoyili qahramonlik ideallari “Avesto”dan tasavvuf adabiyotigacha, Temuriylar davri axloqiy-ta’limiy risolalaridan jadidlar merosigacha qanday o‘zgarib kelganini kuzatishga imkon berdi. Mantiqiy usul yordamida shu tarixiy materialdan qahramonlik tushunchasining barqaror mazmuni – shijoat, sadoqat, fidoyilik va jo‘mardlik ajratib olindi. Aksiologik yondashuvda qahramonlik qadriyat, ya’ni jamiyat e’tirof etadigan va yoshlar o‘zi tanlaydigan axloqiy mo‘ljal deb qaraldi. Tizimli yondashuv qahramonlik tuyg‘usining shaxs, jamoa va institut darajalarini hamda ularni bog‘lovchi mexanizmlarni bir butun holda tahlil qilishga yordam berdi.

Manbalar uch guruhdan iborat: O‘zbekiston Respublikasining yoshlar siyosati va taraqqiyot strategiyasiga oid normativ-huquqiy hujjatlari; Husayn Voiz Koshifiyning “Futuvvatnomai sultoniy” asari kabi mumtoz axloqiy-ta’limiy manbalar va ular haqidagi tadqiqotlar; asosan 2022–2025-yillarda nashr etilgan o‘zbek, MDH va Yevropa olimlarining maqolalari. Qiyosiy usul milliy va xorijiy yondashuvlarning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash uchun, germenevtik usul mumtoz matnlardagi qahramonlik tushunchalarini bugungi kontekstda talqin qilish uchun, kontseptual modellashtirish esa xulosalarni bosqichli modelga keltirish uchun qo‘llanildi. Germenevtik tahlilda mumtoz atamalar (javonmardlik, futuvvat, shijoat) bugungi ma’nolar bilan aralashib ketmasligi uchun ularning asl matndagi qo‘llanishi tadqiqotchilar talqini bilan solishtirildi. Xorijiy tushunchalar ham o‘zbek tiliga ko‘chirilganda mazmuni toraymasligiga e’tibor berildi. Muallif empirik so‘rov o‘tkazmagan. Xorijiy mualliflarning empirik ma’lumotlari ikkilamchi tahlil tarzida, ular nashr etgan ko‘rinishda olindi. Bu tadqiqotning asosiy cheklovidir: taklif etilgan model keyingi bosqichda empirik sinovdan o‘tkazilishi kerak.

Natijalar. Tahlil natijasida milliy qahramonlik tushunchasining mazmuni aniqlashtirildi. Bizning ta’rifimizcha, milliy qahramonlik – millatning ozodligi, mustaqilligi, madaniy merosi va

qadriyatlarini himoya qilish va uning ravnaqi yo‘lida ko‘rsatilgan fidoyilik, jasorat va sadoqatning axloqiy ideal darajasiga ko‘tarilgan shakli. Bu ta’rifga ko‘ra qahramonlik harbiy, mehnat, ilmiy, madaniy va sport sohalarida turlicha ko‘rinadi, ammo hammasining negizida fidoyilik va jasorat yotadi. Milliy qahramonlikning tarixiy-falsafiy ildizlari xalq ma’naviy merosidagi jo‘mardlik va futuvvat an’analariga borib taqaladi. Husayn Voiz Koshifiy “Futuvvatnomai sultoniy”da javonmardlikning odob va shartlarini batafsil bayon qiladi [17]; tadqiqotchilar bu shartlarning hammasi oxir-oqibat ikki sifatda – saxovat va shijoatda jamlanishini qayd etadi [18]. Saxovat insonni boshqalarga naf keltirishga, shijoat esa do‘st va zaifni zarardan himoya qilishga undaydi. Bu talqinda qahramonlik bir lahzalik jasorat emas, butun umr davom etadigan xalqqa xizmat tarzidir.

Shu asosda milliy qahramonlik tuyg‘usining to‘rt tarkibiy fazilati ajratildi: shijoat (xavf oldida chekinmaslik), sadoqat (Vatan, xalq va e’tiqodga vafodorlik), fidoyilik (o‘z manfaatidan kechib, umumiy manfaatga xizmat qilish) va jo‘mardlik (beminnat saxovat va oliyjanoblik). Bu fazilatlar bir-biridan ajralgan holda ishlamaydi. Sadoqatsiz shijoat sarguzashtparastlikka, shijoatsiz sadoqat esa passiv sodiqlikka aylanishi mumkin. Jo‘mardliksiz fidoyilik ham xavfli: u shuhrat uchun qilingan qurbonlikka aylanib qoladi. Franko va hammualliflar shaxsiy xavf va qurbonlikka ongli ravishda borishni qahramonlikni oddiy altruistik xatti-harakatdan ajratuvchi belgi deb hisoblaydi [15]. Shuning uchun yoshlarga qahramonlik namunalarini ko‘rsatganda faqat natijani emas, qahramonni harakatga undagan ichki axloqiy sababni ham ochib berish kerak. Aks holda yoshlar qahramonlikning tashqi ko‘rinishini o‘zlashtiradi-yu, mazmunini anglamay qoladi. Muallif taklif etayotgan fazilatlar tizimi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. Milliy qahramonlik tuyg‘usining tarkibiy fazilatlari va ularni tarbiyalash vositalari (muallif ishlanmasi)

Fazilat	Axloqiy mazmuni	Boshqa fazilatlardan ajralgandagi buzilgan shakli	Tarbiyaviy vosita
Shijoat	Xavf va qiyinchilik oldida chekinmaslik, adolat uchun dadil harakat	Sarguzashtparastlik, o‘zboshimchalik	Tarixiy sarkardalar hayotidagi axloqiy tanlov holatlarini tahlil qilish; sport va harbiy-amaliy mashg‘ulotlar
Sadoqat	Vatan, xalq, oila va e’tiqodga vafodorlik	Mutaassiblik yoki passiv sodiqlik	Oilaviy va mahalla an’analari, faxriylar bilan muloqot, tarixiy xotira kunlari
Fidoyilik	Shaxsiy manfaatdan kechib, umumiy manfaatga xizmat qilish	O‘zini qurbon qilishni maqsadga aylantirish, shuhratparastlik	Volontyorlik, xayriya va ijtimoiy loyihalarda ishtirok

Fazilat	Axloqiy mazmuni	Boshqa fazilatlardan ajralgandagi buzilgan shakli	Tarbiyaviy vosita
Jo‘mardlik	Beminnat saxovat, oliyjanoblik, mag‘lub va zaifga hurmat	Ko‘z-ko‘z qilish uchun qilingan “saxovat”	Futuvvat an’analarini o‘rganish, ustoz-shogird munosabatlari, ezgu ishlarni rag‘batlantirish

Milliy merosda qahramonlikning harbiy bo‘lmagan shakllariga ham misollar ko‘p. Abu Rayhon Beruniy va Ibn Sinoning ilmiy merosi, Mirzo Ulug‘bek rasadxonasi, XX asr boshidagi jadid ma’rifatparvarlarining faoliyati shular jumlasidan. Jadidlar yangi usuldagi maktablar ochish, darslik yozish va gazeta chiqarish uchun o‘z mablag‘i va xavfsizligini xatarga qo‘ygan; ularning ishi Franko va hammualliflar tasnifidagi ijtimoiy qahramonlikka mos keladi [15]. Abdulla Avloniyning 1913-yilda yozilgan “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida shijoat va vatanni sevish yaxshi xulqlar qatorida tilga olinadi, muallif ularni bolaning kundalik tarbiyasi bilan bog‘laydi. Bunday misollar o‘quvchiga qahramonlik faqat urush davriga xos emasligini, tinch hayotda ham ilm, kasb va jamoat ishida namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi. Bouchat va hammualliflar aniqlagan nomutanosiblikni, ya’ni yoshlar xotirasida olim va san’atkorlar kam o‘rin egallashini [14], aynan shu kabi namunalar yordamida kamaytirish mumkin.

Ikkinchi natija qahramonlik tuyg‘usining shakllanish darajalariga oid. Tahlil bu tuyg‘u uch darajada shakllanishini ko‘rsatdi. Shaxs darajasida u insonning dunyoqarashi, maqsadlari va axloqiy intilishlarida barqaror xususiyat sifatida ko‘rinadi. Jamoa darajasida oila, mahalla va ta’lim jamoasining an’analari va xotirasida yashaydi. Institut darajasida esa davlat ramzlari, mukofotlar tizimi, xotira kunlari va ta’lim dasturlari orqali mustahkamlanadi. Podlesnaya va hammualliflar qahramonlikni jamoaviy xotira orqali shakllanadigan va jamiyat tomonidan qayta talqin qilinadigan reprezentatsiya deb biladi [9]. Bu institut darajasining o‘rnini tasdiqlaydi: jamiyat o‘z qahramonlarini qanday xotirlasa, yoshlar ham qahramonlikka shunday munosabatda bo‘ladi. Shuning uchun tarixiy xotirani tantanali tadbirlar bilan cheklamay, muzeylar, o‘lkashunoslik ekspeditsiyalari va o‘quvchilarning tadqiqot loyihalari orqali saqlash kerak. Masalan, maktab o‘quvchilari o‘z mahallasidan chiqqan urush va mehnat faxriylari, ustoz-murabbiylar haqida ma’lumot to‘plab, kichik ko‘rgazma yoki hujjatli to‘plam tayyorlasa, xotira tayyor matndan emas, o‘quvchining o‘z izlanishidan tug‘iladi. Qahramonlik tuyg‘usi milliy o‘zlikni anglashning tayanchlaridan biri bo‘lib, axloqiy ideal bilan vatanparvarlik e’tiqodini bog‘laydi [4, b. 83].

Jamoa darajasida oila birinchi va eng uzoq ta’sir ko‘rsatadigan muhitdir. Bola qahramonlik haqidagi dastlabki tasavvurni ota-onasi, bobosi va buvisidan eshitgan hikoyalardan oladi: urushdan qaytmagan ajdod, og‘ir yillarda oilani boqqan ona, mahallaga suv chiqargan usta kabi

obrazlar bola xotirasida tarixiy sarkardalardan oldin paydo bo‘ladi. Bu obrazlarning kuchi ularning yaqinligida. Bola ularni darslikdan emas, o‘z oilasining tarixidan biladi, shuning uchun ularga o‘xshash unga erishib bo‘lmas ish bo‘lib ko‘rinmaydi. Ammo oilaviy hikoya ham anglash bosqichiga o‘tmasa, xotira faqat faxrlanish manbai bo‘lib qoladi. Maktab va mahalla oilada saqlanayotgan xotirani yozib olish, uni sinfda muhokama qilish va avlodlar o‘rtasidagi suhbatga aylantirishga ko‘maklashishi mumkin. Bunday ish ota-onalarni ham tarbiya jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi.

Shakllanish bosqichlari bo‘yicha “taqlid – anglash – ichki e’tiqod” modeli taklif etiladi. Birinchi bosqichda bola yoki o‘smir qahramon obraziga hissiy jihatdan ergashadi. Ikkinchi bosqichda u qahramon xatti-harakati ortidagi qadriyatlarni anglaydi va ularni o‘z hayoti bilan solishtiradi. Uchinchi bosqichda bu qadriyatlar shaxsning ichki e’tiqodiga aylanadi va tashqi namunasiz ham uning xulqini boshqaradi. Sanderse ko‘rsatganidek, o‘smirlar ibrat oladigan shaxslarni o‘zlari tanlaydi [12]. Demak, tarbiyachi namunani majburlamasligi, yoshlar tanlagan namunalarni axloqiy mezonlar bilan solishtirishga yordam berishi kerak. Modelda anglash bosqichi hal qiluvchi bo‘g‘in hisoblanadi. Bu bosqich e’tibordan chetda qolsa, taqlid yuzaki muxlislikka aylanadi va ichki e’tiqodga o‘smaydi. Yuzaki muxlislikni tanib olish qiyin emas: yosh qahramonning tashqi belgilarini (kiyimi, iborasi, jismoniy kuchi) takrorlaydi, lekin uning qaroriga sabab bo‘lgan qadriyatni ayta olmaydi, yorqinroq obraz paydo bo‘lishi bilan avvalgisini osongina tashlab ketadi. Anglash bosqichida esa savol “qahramon nima qildi?” emas, “nima uchun shunday qildi va men o‘xshash vaziyatda nima qilardim?” tarzida qo‘yiladi. Modelning bosqichlari, tarbiyachining vazifasi va natijani baholash mezonlari 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval. Milliy qahramonlik tuyg‘usini shakllantirishning “taqlid – anglash – ichki e’tiqod” modeli (muallif ishlanmasi)

Bosqich	Psixologik-axloqiy mazmuni	Tarbiyachining vazifasi	Asosiy metodlar	Natija mezoni
1. Taqlid	Qahramon obraziga hissiy ergashish, havas va hayrat	Yoshga mos, ishonchli va xilma-xil (harbiy, ilmiy, mehnat, madaniy) namunalarni taqdim etish	Hikoya, badiiy asar, film, muzey va yodgorliklarga sayohat	Qahramon obraziga qiziqish, uni o‘z tanlovi sifatida tilga olish
2. Anglash	Qahramon qarori ortidagi qadriyatlarni tushunish va o‘z hayoti bilan qiyoslash	Savol qo‘yish, munozara uyushtirish, yoshlar tanlagan namunalarni axloqiy mezon bilan solishtirishga yordam berish	Keys-metod, axloqiy dilemma, debat, esse	Qahramon xatti-harakatini axloqiy asoslab bera olish, haqiqiy va soxta qahramonlikni farqlash

Bosqich	Psixologik-axloqiy mazmuni	Tarbiyachining vazifasi	Asosiy metodlar	Natija mezoni
3. Ichki e’tiqod	Qadriyatlarning shaxsiy e’tiqodga aylanishi, tashqi namunasiz ham xulqni boshqarishi	Mustaqil ezgu faoliyat uchun imkoniyat yaratish, uni e’tirof etish	Volontyorlik, ijtimoiy loyiha, mahalla tashabbuslari, ustoz-shogird an’anasi	Mas’uliyatli tanlov, jamiyat manfaati uchun barqaror faollik

Uchinchi natija qahramonlik tuyg‘usini mustahkamlashning amaliy mexanizmlariga oid. Birinchisi – ta’limiy mexanizm. Tarix, adabiyot va ma’naviyat darslarida qahramonlar hayoti sanalar va voqealar ketma-ketligi sifatida emas, axloqiy tanlov holatlari sifatida o‘rganiladi. Masalan, Jaloliddin Manguberdi yoki Amir Temur faoliyati o‘tilganda o‘quvchilarga “qahramon bu vaziyatda nima uchun aynan shunday qaror qabul qildi?” degan savol beriladi; bu anglash bosqichini ishga tushiradi. Ikkinchisi – ijtimoiy-jamoaviy mexanizm: mahalla, oila va faxriylar bilan muloqot qahramonlik xotirasini jonli tajribaga aylantiradi. Uchinchisi – institutsional mexanizm. U harbiy xizmatni o‘tab qaytgan yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va ularning tajribasini maktab va oliy ta’lim muassasalarida tengdoshlariga yetkazishni o‘z ichiga oladi; bu yo‘nalish taraqqiyot strategiyasidagi vazifalarga mos keladi [1]. To‘rtinchisi – axborot-raqamli mexanizm. Ijtimoiy tarmoqlarda milliy qahramonlar haqida ishonchli va yoshlar tiliga yaqin kontent yaratish shu mexanizmning vazifasi. Bouchat va hammualliflarning ma’lumotlari bu yerda ham foydali: yoshlar xotirasida ilm va madaniyat arboblari kam bo‘lsa [14], raqamli kontentda harbiy qahramonlar bilan birga ilm, mehnat va madaniyat qahramonlarini ham ko‘proq ko‘rsatish kerak. Qisqa hujjatli videolar, muzeylarning virtual sayohatlari, qahramon hayotidagi bitta qaror atrofida qurilgan interaktiv vaziyatlar bunday kontentning qulay shakllari bo‘la oladi.

Yangi taraqqiyot bosqichida yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri deb belgilangan [19]; bu mexanizmlarni joriy etish uchun qulay sharoit yaratadi. Ammo to‘rt mexanizm bir-biri bilan muvofiqlashtirilgandagina kutilgan natijani beradi. Maktabda o‘rganilgan qahramon hayoti mahallada faxriylar bilan suhbat va ijtimoiy tarmoqdagi sifatli kontent bilan mustahkamlansa, yoshlar xotirasida uzoqroq saqlanadi. Muvofiqlashtirishni ta’lim muassasalari va mahalla tizimi o‘rtasidagi doimiy hamkorlik dasturlari orqali tashkil etish maqsadga muvofiq. Mexanizmlar model bosqichlari bilan ham bog‘langan: ta’limiy va axborot-raqamli mexanizmlar asosan taqlid va anglash bosqichlariga, ijtimoiy-jamoaviy va institutsional mexanizmlar esa anglashdan ichki e’tiqodga o‘tishga yordam beradi.

Muhokama. Natijalarni mavjud tadqiqotlar bilan solishtirish bir necha jihatni aniqlashtiradi. Birinchidan, MDH adabiyotida qahramonlik ko‘proq jamoaviy xotira va davlat yoshlar siyosati bilan bog‘lab o‘rganiladi. Chekmenev va hammualliflarning ma’lumotlariga

ko‘ra, talabalar vatanparvarlikni “kichik vatan” va oiladan boshlanadigan hissiy kategoriya deb tushunadi [10]. Bu jamoa darajasi haqidagi xulosamizga mos keladi: o‘zbek jamiyatida mahalla va oila qahramonlik xotirasini tabiiy ravishda saqlaydi va uzatadi. Farq ham bor. Chekmenev va hammualliflar vatanparvarlik tuzilmasini so‘rov ma’lumotlari asosida tavsiflaydi, bizning model esa bu tuzilma qanday bosqichlar orqali shakllanishini tushuntirishga urinadi; shu ma’noda ikki yondashuv bir-birini to‘ldiradi. Ikkinchidan, Yevropa tadqiqotlarida qahramonlikning axloqiy mazmunini saqlash masalasiga ko‘p e’tibor beriladi. Blaščíková va Nemec Piper merosiga tayanib, matonat adolat va donishmandlikdan ajralsa, qahramonlik axloqiy mazmunini yo‘qotishini ta’kidlaydi [13]. Bu fikr 1-jadvaldagi “buzilgan shakl” ustuniga yaqin: biz ham har bir fazilat boshqalaridan ajralganda o‘z ziddiga aylanishini ko‘rsatdik. Milliy qahramonlik tuyg‘usi boshqa xalqlarga hurmat va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg‘un bo‘lgandagina sog‘lom vatanparvarlikka aylanadi.

Uchinchidan, P.Hart Buyuk Britaniyadagi xarakter tarbiyasi amaliyotini tahlil qilib, shaxsni ijtimoiy muhitdan ajratib qaraydigan yondashuv yoshlarning axloqiy faolligini cheklashini ko‘rsatadi va A.Makintayr etikasiga asoslangan ishtirokchilik modelini taklif etadi [20]. Bu model bizning anglash bosqichi haqidagi xulosamizga yaqin, chunki ikkala yondashuvda ham yosh namunaning passiv qabul qiluvchisi emas, faol ishtirokchisi. To‘rtinchidan, Kinsella va hammualliflar aniqlagan qahramon prototipidagi axloqiy halollik va boshqalarga yordam berish belgilari [16] futuvvat an’anasidagi saxovat va jo‘mardlik tushunchalariga mazmunan yaqin. Demak, o‘zbek ma’naviy merosidagi qahramonlik talqini umuminsoniy axloqiy tasavvurlar bilan mos keladi, ayni paytda ularga xalqqa xizmat g‘oyasini qo‘shadi. Beshinchidan, Franko va hammualliflar ajratgan ijtimoiy qahramonlik [15] tushunchasi milliy tarbiya amaliyotida hali kam qo‘llanilmoqda. Ma’rifatparvarlik, ustozlik, xayriya va volontyorlikdagi fidoyilikni ham qahramonlik deb tan olish yoshlarga bu tuyg‘uni o‘z hayotida ro‘yobga chiqarish imkonini beradi: ularning ko‘pchiligi harbiy jasorat talab qilinadigan vaziyatga hech qachon duch kelmaydi, lekin tengdoshiga yordam berish yoki adolatsizlikka qarshi chiqish holatlari har kuni uchraydi.

Sanderse ilgari surgan ibratga ergashish orqali o‘zini tarbiyalash g‘oyasi [12] o‘zbek pedagogik an’anasidagi ustoz-shogird munosabatiga yaqin. Har ikkisida ham tarbiyalanuvchi namunani tashqaridan tayyor holda qabul qilmaydi: uni o‘zi tanlaydi va unga tobora o‘xshashga intiladi. Farq shundaki, Sanderse yondashuvida tanlov asosan o‘smirning o‘ziga qoldiriladi, ustoz-shogird an’anasida esa ustoz shogirdni kuzatib boradi va xatosini tuzatadi. Bizningcha, zamonaviy tarbiyada bu ikki yo‘lni birlashtirish maqsadga muvofiq: yoshning tanlov erkinligi saqlanadi, tarbiyachi esa anglash bosqichida suhbatdosh va maslahatchi sifatida qatnashadi. Fatkullina ko‘rsatgan shart, ya’ni yoshlar loyihalari tizimli bo‘lishi va auditoriya xususiyatlarini hisobga olishi kerakligi [11], o‘zbek sharoitida mahalla, maktab va yoshlar tashkilotlari faoliyatini bitta

rejaga bog‘lash orqali bajarilishi mumkin. Aks holda bir mavzudagi tadbirlar turli tashkilotlar tomonidan takrorlanadi-yu, yoshlar ongida izchil tasavvur hosil qilmaydi.

Tadqiqot natijalaridan amalda foydalanish mumkin: “taqlid – anglash – ichki e’tiqod” modeli asosida o‘qituvchi va tarbiyachilar uchun metodik qo‘llanmalar tayyorlash, oliy ta’lim muassasalarida “Milliy qahramonlik va axloqiy ideal” kabi tanlov kurslarini joriy etish shular jumlasidan. Tadqiqotning nazariy-tahliliy xarakteri uning cheklovidir. Model yoshlar o‘rtasida o‘tkaziladigan sotsiologik so‘rovlar va pedagogik tajriba-sinov orqali tekshirilishi, hududiy va yosh xususiyatlari hisobga olingan holda aniqlashtirilishi kerak.

Xulosa. Tahlil quyidagi xulosalarga olib keldi. Birinchidan, milliy qahramonlik faqat harbiy jasorat bilan cheklanmaydi; u shijoat, sadoqat, fidoyilik va jo‘mardlikni birlashtiradigan axloqiy ideal bo‘lib, axloqiy tarbiyaning eng yuqori natijasidir. Bu fazilatlardan biri zaiflashsa, qahramonlik tuyg‘usining axloqiy mazmuni buziladi. Ikkinchidan, qahramonlik tuyg‘usi shaxs, jamoa va institut darajalarida shakllanadi, jamiyatning o‘z qahramonlarini xotirlash usuli esa yoshlarning qahramonlikka munosabatini belgilaydi. Uchinchidan, “taqlid – anglash – ichki e’tiqod” modeli qahramonlik tuyg‘usi barqaror e’tiqodga qanday aylanishini tushuntiradi; modelda anglash bosqichi hal qiluvchi. To‘rtinchidan, ta’limiy, ijtimoiy-jamoaviy, institutsional va axborot-raqamli mexanizmlar o‘zaro muvofiqlashtirilgandagina kutilgan natijani beradi. Beshinchidan, futuvvat va jo‘mardlik an’analari, shuningdek, jadid ma’rifatparvarlarining tajribasi qahramonlikni butun umr davom etadigan xalqqa xizmat sifatida talqin qiladi va zamonaviy axloqiy tarbiya uchun boy manba bo‘la oladi.

Amaliy tavsiyalar quyidagilardan iborat: tarix, adabiyot va ma’naviyat darslarida qahramonlar hayotini axloqiy tanlov holatlari sifatida o‘rgatadigan keys-metodlarni joriy etish; mahallalarda faxriylar va harbiy xizmatni o‘tab qaytgan yoshlar ishtirokida muntazam uchrashuvlar o‘tkazish; o‘quvchilarning o‘z hududidagi ilm, mehnat va madaniyat fidoyilari haqidagi tadqiqot loyihalarini qo‘llab-quvvatlash; ijtimoiy tarmoqlarda ilm, mehnat va madaniyat qahramonlari haqidagi sifatli kontentni ko‘paytirish; oliy ta’limda milliy qahramonlik va axloqiy idealga bag‘ishlangan tanlov kursini joriy etish. Kelgusida modelni empirik sinash, turli hududlar va ijtimoiy guruhlar yoshlarida qahramonlik ideallarining o‘ziga xosligini o‘rganish va raqamli muhitdagi qahramon obrazlarining yoshlar axloqiy ongiga ta’sirini tahlil qilish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. 2022-yil 28-yanvar, PF-60-son. – URL: https://lex.uz/docs/5841063

2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

3. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni. 2016-yil 14-sentabr, O‘RQ-406-son. – URL: https://lex.uz/docs/3026246

4. Madaminov B.M. Yoshlarni axloqiy tarbiyalashda o‘zbek xalqi milliy qahramonlik tuyg‘usini mustahkamlashning nazariy-metodologik asoslari // FarDU ilmiy xabarlari. – 2025. – T. 31, № 3. – B. 83.

5. Xamrakulov O‘.M. Yoshlarda vatanparvarlik tuyg‘ularini yuksaltirishning nazariy-metodologik asoslari // FarDU ilmiy xabarlari. – 2025. – T. 31, № 4. – B. 93–98.

6. Nuruddinov M.A. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning ijtimoiy-falsafiy zaruriyati // FarDU ilmiy xabarlari. – 2025. – T. 31, № 4. – B. 237–241. – DOI: 10.56292/SJFSU/vol31_iss4/a77

7. Rustamov Yu.E. Kursantlarda vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish omillari // Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences. – 2022. – Vol. 2, № 1. – B. 226–233.

8. Mullajonov I.Yu. Sharq ma’rifatida harbiy qo‘shin va navkarning ijtimoiy va axloqiy jihatlari // Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences. – 2022. – Vol. 2, № 3. – B. 220–226.

9. Подлесная М.А., Шевченко О.К., Ильина И.В. Герои и героизм как репрезентации коллективной памяти // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Социология. – 2023. – Т. 23, № 3. – С. 503–524. – DOI: 10.22363/2313-2272-2023-23-3-503-524

10. Chekmenev D., Efimova E., Davydova E. The structure of patriotism as a universal value in the system of value orientations of Russian students and its practical projections // Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan University. – 2024. – Vol. 15, № 1 (39). – P. 15–27.

11. Фаткуллина Г.Р. Некоторые аспекты формирования ценностных ориентаций молодежи в контексте проектов Федерального агентства по делам молодежи и Российского Союза Молодежи // Вестник университета. – 2023. – № 12. – С. 12–22. – DOI: 10.26425/1816-4277-2023-12-12-22

12. Sanderse W. Adolescents’ moral self-cultivation through emulation: Implications for modelling in moral education // Journal of Moral Education. – 2024. – Vol. 53, № 1. – DOI: 10.1080/03057240.2023.2236314

13. Blaščíková A., Nemec R. The question of heroism and heroic virtue in the philosophy of education of Josef Pieper // Religions. – 2023. – Vol. 14, № 7. – Art. 900. – DOI: 10.3390/rel14070900

14. Bouchat P., Cabecinhas R., Licata L. et al. Social representations of European history by the European youth: A cross-country comparison // Journal of Social and Political Psychology. – 2023. – Vol. 11, № 2. – P. 606–622. – DOI: 10.5964/jspp.9805

15. Franco Z.E., Blau K., Zimbardo P.G. Heroism: A conceptual analysis and differentiation between heroic action and altruism // Review of General Psychology. – 2011. – Vol. 15, № 2. – P. 99–113. – DOI: 10.1037/a0022672

16. Kinsella E.L., Ritchie T.D., Igou E.R. Zeroing in on heroes: A prototype analysis of hero features // Journal of Personality and Social Psychology. – 2015. – Vol. 108, № 1. – P. 114–127. – DOI: 10.1037/a0038463

17. Kashifi Sabzawari H.W. The Royal Book of Spiritual Chivalry (Futuwat Namah-yi Sultani) / transl. by J.R. Crook. – Great Books of the Islamic World, 2000. – 518 p.

18. Usmonov I.S. Markaziy Osiyoda futuvvat // Oriens. – 2025. – № 5 (22). – B. 425–442.

19. Mirziyoyev Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O‘zbekiston. – Toshkent: O‘zbekiston, 2024.

20. Hart P. Reinventing character education: the potential for participatory character education using MacIntyre’s ethics // Journal of Curriculum Studies. – 2022. – Vol. 54, № 4. – P. 486–500. – DOI: 10.1080/00220272.2021.1998640